

Greta Komur-Thilloy

Professeure en Sciences du langage

Doyenne de la Faculté des Lettres, Langues et Sciences Humaines

Membre du bureau de l'Institut en Langues et littératures Européennes (4363)

Université de Haute-Alsace Mulhouse

10, rue des Frères Lumière

F-68093 Mulhouse cedex

greta.komur-thilloy@uha.fr

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Elodie Peou

L'attrition de la première langue : le cas d'immigrés portugais en France

napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Urszuli Paprockiej-Piotrowskiej

Przedłożona mi do oceny rozprawa doktorska mgr Elodie Peou poświęcona jest aktualnym obecnie zagadnieniom – szeroko dyskutowanym w gremiach glottodydaktyków, ale i językoznawców – związanym z rolą jaką w procesie nabywania języka obcego odgrywa język ojczysty. W przypadku rozprawy mgr Peou mamy do czynienia z problemem bezpośredniej inter-relacji pomiędzy językiem pierwszym a językiem drugim, możemy tu wręcz mówić jednak o „relacji odwróconej” tj. o wpływie nowego języka nabywanego na język opanowany jako pierwszy. Autorka pracy wnikliwie bada tym samym fenomen atrycji czyli stopniowej utraty osobistej kompetencji komunikacyjnej w języku ojczystym na rzecz rozwoju owej kompetencji w języku obcym. Pani Peou postanowiła zbadać in vivo klasyczny przypadek utraty/rozwoju kompetencji językowej, kulturowej i socjolingwistycznej portugalskich imigrantów żyjących we Francji. Warto podkreślić, iż studium Doktorantki jest głęboko osadzone w realiach tego właśnie środowiska ze względu na jej osobiste doświadczenie (pierwsze pokolenie imigrantów urodzone we Francji i wykształcone we francuskim systemie edukacyjnym). W ten sposób poddane ocenie studium jest nie tylko cennym wkładem we współczesne badania z zakresu językoznawstwa stosowanego, ale także przyczynkiem do utrwalenia językowej biografii jednej z silnych grup etnicznych żyjących na terenie współczesnej Francji.

Struktura rozprawy. Merytoryczna ocena pracy

Praca p. mgr Peourow składa się z dwóch tomów. Tom I zawiera 324 strony tekstu właściwego (ss. 1-295) wraz z bibliografią (ss. 296-324), alfabetycznym indeksem pojęć (ss. 325-326) oraz pokaźną liczbą załączników (ss. 327-381), które uzupełniają dokumentację przeprowadzonego badania (np. narzędzia wykorzystane w protokole badawczym) i prowadzonego w rozprawie wywodu (np. zbiorcze tabele danych językowych, schematy stanowiące podstawę teoretyczną rozprawy). Tom I uzupełniają streszczenia w języku polskim (s. 382), angielskim (s. 384) i francuskim (s. 386).

Tom II to – zgodnie z podtytułem zaproponowanym przez Autorkę: Transkrypcje danych zgromadzonych w trakcie wywiadów przeprowadzonych w ramach badań naukowych (ss. 1-203). Ów swoisty „Aneks” do głównego tekstu rozprawy zawiera transkrypcje wszystkich wywiadów przeprowadzonych z grupą luzofonów poddanych obserwacji i stanowią właściwy przedmiot analizy językowej. Wolumin transkrypcji (Tom II) zawiera trzy wyraźne części: wywiady zarejestrowane podczas badania pilotażowego (ss. 2-14), wywiady zarejestrowane podczas badania właściwego (ostateczny pełny korpus rozprawy, ss. 15-157) oraz wywiady jednej z informaterek powstałe w wyniku jej obserwacji w ramach studium podłużnego (3 lata). Tym samym II Tom rozprawy stanowi sam w sobie cenne źródło informacji na temat kompetencji mownej żyjących we Francji luzofonów „pierwszego pokolenia”, dla których język portugalski jest nadal językiem ojczystym, który jednak ewoluował w kontakcie z językiem kraju docelowego, tu: z językiem francuskim. Podkreślić należy, iż zarówno Tom I i II ukazują skrupulatność, naukową rzetelność i ogromną pracowitość Doktorantki.

Rozprawa w tomie pierwszym (Tom I) ma wyraźnie trójdzielną strukturę. Rozdział 1 (ss. 13-68) poświęcony jest zagadnieniom teoretycznym, przy czym bardzo wyraźnie definiuje w nim Autorka samo pojęcie atrycji (1.1), wskazuje na kluczowe zmienne mające wpływ na ten proces (1.2), wyjaśnia także jak rozpoznać można atrycję w mowie osobniczej dorosłego lokutora (1.3). Prezentacja podstawowych modeli teoretycznych stosowanych przy opisie i analizie atrycji języka (1.4) wraz z bilansem rozważań teoretycznych (1.5) zamykają pierwszy rozdział studium. Całość rozdziału 1 jest spójna i w sposób kompletny przedstawia stan badań nad zjawiskiem atrycji. Doktorantka sprawnie porusza się wśród modeli teoretycznych i precyzyjnie uzasadnia własne wybory (s. 63 i s. 67).

Rozdział 2 (Tom I) poświęcony jest w całości metodologii przeprowadzonych badań oraz metodom analizy zebranego materiału językowego. Znajdujemy w nim typowe dla studium empirycznego szczegółowe informacje na temat kolektory danych i tworzenia korpusu pracy (2.1), grupy informatorów (2.2), zadań językowych wykonywanych przez probantów (2.3) i modelu analizy (2.5). Na uwagę zasługuje tu wnikliwy opis socjo-biograficznego profilu każdego z probantów (2.2.2), który okaże się zresztą niezwykle pomocny w interpretacji wyników badań (3.5.1.4). Z podobną starannością przedstawia Doktorantka zadania językowe realizowane w ramach prowadzonych obserwacji, ich cele oraz typowy przebieg. Zdywersyfikowanie zadań językowych wykonywanych w ramach eksperymentu (opis rysunku, narracja na podstawie historyjki obrazkowej, opowiadanie wspomnienia z przeszłości, picture naming task) a jednocześnie obserwacja podłużna i poprzeczna ich realizacji pozwoliły Autorce na wieloaspektową analizę zebranego materiału językowego (Rozdział 3).

W tej części pracy zastanawiać może jedynie wewnętrzny układ podrozdziałów: uzasadnienie wyboru zadań językowych wraz z założonymi celami ich realizacji i roli w prowadzonym badaniu (2.3.6) jest ostatnią częścią rozdziału 2.3 (Les tâches – Zadania), a zdawać by się mogło, iż powinien on otwierać refleksję na temat zastosowanych w badaniu narzędzi i rekwizytów.

Dla metodologii badań nad przyswajaniem języka cenny jest rozdział poświęcony zasadom transkrypcji zebranego materiału językowego (2.4). Transkrypcja danych - zarejestrowanych zarówno na nośnikach video, jak i audio - stanowi nadal prawdziwe wyzwanie zwłaszcza dla badaczy młodych, samodzielnie dokonujących zarówno zapisu (przeprowadzenie wywiadów w terenie), jak i transkrypcji zebranego materiału. Nie sposób bowiem „przepisać” wszystkiego, a w ten sposób dobór metod zapisu i kodowania danych jest de facto ich pre-analizą, stąd ogromna rola przyjętych dla transkrypcji danego materiału językowego zasad. Z zadania tego Doktorantka wywiązała się bezbłędnie: przyjęte konwencje transkrypcji stosuje konsekwentnie, co widoczne jest zarówno w przytaczanych fragmentach korpusu w głównym tekście pracy, jak i w całym drugim tomie rozprawy (Tom II. Transkrypcje danych zgromadzonych w trakcie wywiadów przeprowadzonych w ramach badań naukowych).

W kolejnych podrozdziałach tej części (2.5.1-2.5.3) prezentuje Autorka szeroko przyjęty dla analizy model badawczy. Jego trójdzielna kompozycja jest w pełni uzasadniona i pozwala zrozumieć zarówno poczynione przez Autorkę wybory metodologiczne (np. zastosowanie badania pilotażowego), jak i przyjęty w części empirycznej model systematycznego opisu i eksploracji zebranych danych językowych.

Empiryczny rozdział 3 (Analyse du corpus) stanowi niewątpliwie serce pracy. Na ponad 170 stronach tekstu (ss. 115-288) z niezwykłą starannością prezentuje Autorka kolejne kroki swojego badania prowadzonego na „żywym materiale” oraz wynikające z nich wnioski. Mgr Peourou umiejętnie prowadzi czytelnika od etapu badania pilotażowego (3.1) przez analizę indywidualnych idiolektów 10 wybranych informatorów (3.2) i ich kompetencji narracyjnej (3.4) do obszernej części komparatywnej (3.5), w której tendencje indywidualne (zawarte w części 3.2) rozpatruje w kontekście możliwych do zidentyfikowania tendencji ogólnych (atrycja dotycząca język portugalski badanych na poziomie leksyki, składni i morfologii oraz fonologii) i wnioskowania prowadzącego do możliwych generalizacji wykraczających poza badaną grupę informatorów. Autorka zdaje sobie jednak sprawę, że prowadzone obserwacje ilościowo-jakościowe dotyczą zbyt małej grupy badanych i jedynie sygnalizują zjawiska właściwe dla pary języków: język portugalski/język francuski. Bezsprzeczne pozostają niemniej jednak obserwacje Autorki na temat możliwych czynników wpływających na samo pojawienie się i pogłębienie/ pogłębianie się atrycji języka przodków. Wskazuje tu Autorka na splot trzech grup czynników: wewnętrznych (wiek, czas spędzony w kraju docelowym, wykształcenie i odbyta edukacja, płęć), zewnętrznych (kontakt i użycie języka pierwszego, postawa wobec języka wyjściowego, i motywacja dla utrzymania jego czynnej znajomości) oraz kognitywnych (tzw. „désavantage bilingue”, wpływ bliskiego „pokrewieństwo” języków na ich wzajemnie oddziaływanie), który z kolei uprawnia do wniosków bardziej ogólnych, gdyż dotyczy w równym stopniu wszystkich informatorów dotkniętych atrycją J1. W tej kwestii pozostaje jednak Autorka bardzo ostrożna. W konkluzji tej części pracy mgr Peourou zestawia jedynie dwa profile badanych (osobę najbardziej/najmniej dotkniętą atrycją) wskazując wyraźnie, które ze wskazanych wcześniej czynników miały znaczący wpływ na jej kompetencję w J1.

Następujący kolejno Rozdział 3.6 (Etude de cas) to w zasadzie „praca w pracy”. Stanowi on bowiem odrębną całość i w zasadzie mógłby funkcjonować samodzielnie: w przeciwieństwie do empirycznych części 3.2-3.5 prezentujących wyniki badania synchronicznego, rozdział ten skupia się na badaniu interakcji pomiędzy dwiema informatorkami: Donzilią (której osobisty idiolekt analizowany jest w sekcji 3.2.4) oraz Lindą (która pojawia się wyłącznie w tej właśnie części rozprawy) oraz na badaniu podłużnym kompetencji Donzilli poddanej - kontrolowanej przez Autorkę - reekspozycji na język portugalski. Nawet jeśli ta część studium (ss; 264-288) raczej sygnalizuje niż w pełni wyjaśnia zachowania językowe obu informaterek, to z punktu widzenia oceny opanowania warsztatu badawczego przez P. mgr Peourow jest ona doskonałym dowodem na swobodę z jaką Autorka rozprawy porusza się i wybiera model badania i analizy dostosowany do własnych potrzeb i celów naukowych.

W kompozycji rozdziału 3 pewne pytanie budzi obecność sekcji 3.3 Analyse de la réalisation de la tâche, która dotyczy de facto problemów, jakie napotykali badani przy samej realizacji zadań językowych, a przez to jej miejscem jest raczej rozdział metodologiczny (2), gdzie Autorka powinna była wyjaśnić, jak zniwelowała wpływ sygnalizowanych trudności na wyniki analizy. Innymi słowy, jak „spłaszczyła” wpływ tej zmiennej na ogólny wynik badania.

Konkluzje rozprawy (ss. 289-295) są wyczerpujące i w sposób kompletny grupują prezentowane w pracy wnioski częściowe. Podsumowując swoje studium Autorka wraca do pierwotnych pytań badawczych i własnych hipotez roboczych (Introduction ss. 10-11/ Conclusions ss. 292-294) jasno formułując odpowiedzi wynikające z przeprowadzonego badania i analizy zebranego materiału.

Całość pracy jest spójna i wskazuje nie tylko na dobre opanowanie przez Autorkę warsztatu badawczego, ale także, co istotne, na jej naukową pasję i ogromne zaangażowanie w zrealizowany projekt badawczy. Ta postawa Młodej Badaczki - widoczna na kartach całej rozprawy - zasługuje na najwyższe uznanie.

Ocena formalnej strony rozprawy

Język pracy jest poprawny i odpowiada wymogom dyskursu akademickiego. Niekiedy tylko ulega Autorka stylowi bardziej narracyjnemu, nie może to jednak dziwić zważywszy na jej emocjonalny stosunek zarówno do analizowanego korpusu pracy jaka i do całej grupy informatorów, z którymi p. Peourow dzieli historię osobistą (pochodzenie).

Kompozycja pracy jest poprawna. Uwagi szczegółowe (podział na części i rozdziały) znajdują się powyżej.

Bibliografia rozprawy jest starannie dobrana. Zawiera pozycje francusko- i angielskojęzyczne. Opisy bibliograficzne w większości nie budzą zastrzeżeń choć zdarzają się pewne nieścisłości. Zebrane pozycje bibliograficzne warto byłoby jednak uzupełnić o studia z zakresu badań nad tzw. językami odziedziczonymi (langues d'héritage).

W pracy zamieszczono precyzyjny spis aneksów i tabel (s. 327), co znacznie ułatwia lekturę całości i podnosi wewnętrzną spójność tekstu.

Rozprawa zredagowana jest w języku francuskim, zawiera kompletne streszczenia w językach francuskim (język ojczysty Doktorantki), angielskim oraz w języku polskim.

Końcowa ocena rozprawy

Pomimo sformułowanych powyżej kilku zastrzeżeń, podkreślić należy, że nie podważają one w żadnym stopniu niewątpliwej bardzo pozytywnej oceny pracy, która w jest cennym wkładem w badania nad przyswajaniem języka.

Konkludując: przedstawiona mi do oceny rozprawa doktorska Pani mgr Elodie Perou w pełni odpowiada wymogom stawianym rozprawom doktorskim, wnoszę więc o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów prowadzących do uzyskania stopnia doktora w zakresie nauk humanistycznych.

Prof. Greta Komur-Thilloz

Mulhouse, 10 maja 2021

